

Folklorun Biçimleri: Nesir Anlatılar*

Yazan:

William R. Bascom

Çevirenler:

R. Nur AKTAŞ** - Banu AKTEPE** - Başak DEĞER**
Ayhan DOĞAN** - Yeliz ÖZAY** - Kıvılcım SERDAROĞLU**

Yayına Hazırlayan:

Yeliz ÖZAY**

Mit araştırmalarındaki ilk iş, “mit” terimiyle ne kastedildiğini tanımlamaktır. Mit nedir, masal ya da efsane gibi halk anlatı biçimlerinden nasıl ayrılır? Bir halk bilimciyi, hiç bir şey, antropoloji ya da edebiyat alanlarından bir meslektaşının “mit” kelimesini kullanırken, herhangi bir hususa basit bir şekilde gönderme yaptığını duymaktan daha çok kızdıramaz. Bazen bu gönderme, bariş bir şekilde hatalı olan bir ifadeden, modern bir roman veya şiirin önemini belirten noktanın arşetip bir konu olduğunu iddia etmeye kadar ileri gidebilir.

On dokuzuncu yüzyılın başlarında, Grimm kardeşlerin zamanından bu yana, bilim adamları arasında mit, masal ve efsane arasındaki tür ayrılığına dair genel bir fikir birliği vardı. Kaliforniya Berkeley Üniversitesi’nde antropoloji profesörü olan William Bascom (1912-1981) önde gelen bir çok antropologun yazılarından yola çıkarak, inanılmaz bir biçimde, kalıplaşmış bu folklor türlerini incelemiştir. Bascom’un; mit, masal ve efsane tanımlamaları, genel anlamda, bir çok halk bilimci tarafından paylaşılmıştır.

Halk anlatısı türleri düşünüldüğü zaman, aralarında çözümsel ve yerel olarak bir ayırım yapmak önemlidir. Çözümsel kategoridekiler bilim adamları tarafından tarif edilmiş ya da zorla kabul ettirilmiş olanlardır. Yerel ya da etnik kategoriler ise, belirli bir kültürün “yerel üyeleri” tarafından yapılmış ayrımlardır. Bazen çözümsel ve yerel kategoriler birbirlerine benzer; bazen ayrılır. Örneğin, bazı yerel türler sadece iki temel anlatı kategorisine ayrılır: gerçek anlatılar ve kurmaca anlatılar. Bu nedenle, kurmaca kurallarına dahil olan halk masalına karşılık mit ve efsane gerçek anlatılar kategorisine girmektedir. Yerel anlatı kategorilerini konu yönetiminde etkili saymak her zaman ilgi çekmiştir ama halk anlatılarının çözümlemeleri yerel kategorilerle sınırlandırılmamaktadır. Bunun yerine, mit, masal ve efsane gibi türleri kültürler arası kategoriler olarak kabul etmek tercih edilebilmektedir.

Mit, efsane ve masalı ayırt ederken boş bir kum saati metaforunu düşünmek yararlı olabilir. Kum saati gerçek zamanı temsil edebilir. Herhangi bir zamanda ya da normal zamanın dışında (“Evvel

* Makale, Sacred Narrative-Readings in the Theory of Myth (Ed. Alan Dundes), University of California Press, Berkeley-Los Angeles-London, 1984, s.5-29’da yayımlanmıştır. Metnin Türkçesi Doç. Dr. Metin Ekici tarafından yeniden gözden geçirilmiştir.

** Bilkent Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi

zaman içinde”) gerçekleşebilen masal, kum saati imgesiyle temsil edilemeyebilir. İsterseniz, kum saatinin tam ortasını yaratılış anı, yani dünyanın ve insanın yaratılış anı olarak düşünelim. O zaman, mit yaratılış öncesinde, esnasında ya da sırasında meydana gelmiş olabilir. Mitten önce bir zaman olmadığını simgeleyen kum saatinin alt kısmı açıktır. Mitten önceki zamanı ve yeri tasarlamak son derece zordur. Hiçlikten yaratılmanın çok az örneği vardır. Tipik olarak, bir yaratıcı hali hazırda mevcut olan malzeme-yi alır ve ondan bir insan yaratır. Şekillenmiş olan malzemenin kaynağı için hemen hemen hiçbir açıklama yapılmaz. Modern bilimsel teoriler bile, başlangıç önergeleri kritik edilerek sorgulansa da, malzemenin ve kainatın kesin kaynakları için çok kolay bir açıklama yapamaz.

Diğer taraftan efsane, yaratılış anından sonra gerçekleştiği için kum saatinin üst kısmında yerini alacaktır. Bu yüzden, Adem ve Havva'nın yaratılışlarından (ki bu da mit olabilir) sonra yerini alan Adem ve Havva efsaneleri olabilir. Tıpkı mitten önceki zamanın olmaması gibi, efsaneden sonraki zamanın da olmadığı sembolize edilerek kum saatinin alt kısmı gibi, üst kısmı da açıktır. Bazı efsanelerde bir bitiş yoktur; Gezgin Yahudi hala dolaşmakta, Uçan Hollandalı hala yedi denizde yelken açmakta, lanetlenmiş bir ev hala lanetli olmaktadır. Efsanelerin büyük bir kısmı, kum saatinin tepesinde toplanma eğilimi göstermektedir. Kum saati metaforu açık bir şekilde, düzlemsel zaman modeli üzerine kurulmuşken, mitin efsaneden ayrımını da hüristik olarak kanıtlayabilir.

Profesör Bascom'un bu değerli araştırma makalesini okurken aklımızda tutmamız gereken bir önemli nokta daha vardır. Bu da, türler arasındaki sayısal farklılıklardır. Genel olarak konuşmak gerekirse, dünyada çok fazla mit yoktur.

Doğru; dünyanın ve insanların yaratılışı, ölümün nedeni gibi konular üzerinde birçok çeşitlemeler vardır ama her kültürde mitlerin sayısı sınırlıdır. Buna karşılık çok daha fazla masal vardır. Her on mite karşılık, belki de yüzlerce masal bulmak mümkündür. Yine de, bu kadar çok masal olmasına rağmen, bunlar, efsanelerin sayısal üstünlüğüyle kıyaslanamaz. Binlerce efsane vardır. Yaşamış olan her aziz, bir sürü efsane üretilmesine sebep olmuştur. Siyasi figürler sıkça efsanelere konu olmuştur. İsa ve George Washington hakkında doğru olduğu söylenen bütün anlatımlar teknik açıdan birer efsanedir. Hakkında bir şeyler söylenen peri, hayalet, cüce ve canavar gibi, doğa üstü yaratıkların hepsini düşündüğümüzde, kaç tane efsane olabileceğini anlayabiliyoruz. Ve her zaman, üretilen yeni efsaneler de mevcuttur. Loch Ness Canavarı, Kocaayak ve UFO'lar yirminci yüzyıl yaşamının birer parçasıdır. Diğer taraftan mit, günümüzde önemli bir etkiye sahip olmayı sürdürse de, kesin anlamda geçmişe aittir.

Bu makale mit, efsane ve masalın tanımına yöneliktir.¹ Halk bilimindeki bu üç temel kavram gelişi güzel kullanılmakta ve bazen halk biliminin kendisinde olduğu kadar hararetli tartışmalar yaratmaktadır. Tanımlama ve sınıflandırmalar ne kendi içinde ilgi çekici, ne de gerektiği kadar verimli olmaktadır, fakat herhangi bir çalışma alanı temel terminolojisi açısından bir sınıflandırmaya ihtiyaç duyuyorsa, bu kesinlikle halk bilimidir ve halk bilimi çok uzun bir süredir tutarsız ve çelişkili tanımlamalar yüzünden sıkıntı çekmektedir. Bu makale, her ne olursa olsun, sonuç itibarıyla halk bilimcileri bazı tanımların kabul edilmesi noktasında uzlaşmaya yönlendiremezse, hiçbir katkı sağlamayacaktır.

Burada öne sürülen tanımların yaratıcılığına dair hiçbir iddiam yoktur.

Aksine, tanımları destekleyen ana tartışmalardan birisi, görüleceği gibi, hem okuma-yazması olmayan, hem de Avrupa toplumlarından olan halk bilimi öğrencilerinin bulmuş oldukları tanımların, buradaki tanımlar tarafından da onaylanmış olmasıdır. Bu tanımları yirmi yıllık öğretim üyeliğim boyunca anlamlı buldum ve bunlar, o kadar net ve açıktılar ki, ortaya çıkan anlaşmazlıklar karşısında sadece şaşırıldım. Daha az geleneksel olan ama örnekleri bulunan bir başka iddia ise, bu üç önemli halk bilgisi anlatı türünün, daha geniş bir kategori olan nesir anlatıların alt çeşitleri olarak düşünülebileceği yönündedir. Bu da sadece biçim olarak tanımlanan ve atasözleri, bilmece ve diğer sözlü türlerin biçimsel özellikleri ile karşılaştırılabilen tek bir kategori oluşturacak bir sınıflandırma sistemi sağlamaktadır.²

Benim teklifim olan “*Nesir Anlatı*” terimi; mitleri, efsaneleri ve masalları içeren “*sözel sanatın*” yaygın ve önemli olan bu üç kategorisi için uygun bir kavramdır. Bu üç biçim, nesir anlatılar olmaları bakımından birbirleriyle bağlantılıdır ve bu özellikler onları; atasözü, bilmece, şarkı, şiir, tekerleme ve kesin biçimsel özelliklere sahip diğer sözel sanat biçimlerinden ayırmaktadır. Nesir anlatı terimi, bu geniş kategori için “*masal*” terimine göre daha az kaypaktır, çünkü masal, halk bilimciler tarafından daha çok “*märchen*”i kastetmek amacıyla kullanılmıştır. Bu şekilde kullanılması, “*masal*” terimini, benim burada yaptığım gibi, Almanca bir terim olan “*märchen*”e karşılık olarak kullanmamıza olanak sağlamaktadır. Birçok Amerikalı halk bilimci, sözlerinin doğru anlaşılacağından emin olabilmek için “*märchen*” terimini İngilizce’de kullanmıştır, çünkü “*halk masalı*” terimi, mit, efsane ve masal terimlerinin üçünü de kapsayacak şekilde kullanılmaktadır, ancak “*nesir*

anlatı” terimi bu türlerin ifade edilmesinde bu amaca daha iyi hizmet etmekte olduğu için, artık Almanca “*märchen*” terimini kullanmak gereksizdir. Nesir anlatı terimi hantal ya da yetersiz bulunursa, eşanlamlı bir kelime olarak “*hikaye*” teriminin kullanılmasını önerebilirim. Ashnda bu terim de belirsizlik yaratabilir, ama mit, efsane ve masal için rahatlıkla “*hikâyeler*” olarak bahsedilebilir ve bunun Almanca karşılığı olan “*Erzählung*” benzer bir şekilde kullanılmaktadır.

Halk Bilimi derslerinde nesir anlatı terimini ne kadar süredir kullandığımı hatırlayamıyorum, ama ne zaman ya da kimin tarafından bana benimsetildiği, bu terimin benimsenmesi hakkında son zamanlarda yapılan tartışmalardan daha az önem taşımaktadır. Boggs; halk bilgisi ürünlerinin sınıflanması üzerine yazdığı makalesinde (1949)³, nesir anlatı terimini; mit, efsane ve “*masal*”ı kapsayacak şekilde kullanmıştır; Marshal Halk Bilgisi’ni tartıştığı makalesinde Davenport (1953) ve Batı Afrika’nın “*konusuşturulan sanatı*”ni tartıştığı makalesinde Berry (1961) tarafından da, terim bu anlamda kullanılmıştır. Clarkes’in son kitabının (1963) ikinci bölümünün başlığı “*Nesir Anlatı Halk Bilgisi Ürünleri*”dir.⁴ Ayrıca, Herskovitler’in “*Dahomean Anlatıları*(1958)” adlı kitabı ve ilk toplantılarını 1962’de yapan “*Uluslararası Halk Anlatıları Araştırmaları Topluluğu*”nun kullandıkları başlıkların ikisi de, nesir anlatıları türkülerden ayırmamalarına rağmen, nesir anlatı teriminin kullanımına örnek verilebilir. Bu eğilimin başlangıcı için belki de, C. W. Von Sydow’un “*Kategorien der Prosa-Volksdichtung (1934)*”⁵ başlıklı yazısına veyahut da aşağıda kendisinden bir alıntı yapılmış olan Frazer’ın “*Apollodorus (1921)*”undaki ifadeye dönüp bakmak yararlı olacaktır. Eğer halk bilgisinin bu

ana türleri için nesir anlatı terimini ayrıntılı bir terim olarak kabul edebilirsek, bu türler arasında temel ayrımlara yönelebiliriz.

Masallar, kurmaca olarak kabul edilen nesir anlatılardır. Dogma ya da tarih olarak kabul edilmez, olmuş veya olmamış olabilir ve ciddiye alınmayabilir. Yine de, sadece eğlence için anlatıldığı sık sık söylene de, örneğin ahlaki masallar grubunun iddia edilenlerden daha başka önemli işlevleri de vardır. Masallar herhangi bir zaman ve mekanda yaşanmış gibi kurgulanabilir ve bu anlamda, hemen hemen zamansız ve mekansızdır. Masallar “çocuk anlatıları” şeklinde kabul edilmiştir, ama birçok toplumda sadece çocuklarla sınırlandırılmamıştır. Ayrıca, masallar “peri masalı” adıyla bilinmektedir, ancak bu uygun bir adlandırma değildir, çünkü hem perilerle ilgili anlatılar gerçek olarak kabul edilmektedir, hem de bir çok masalda perilere rastlanmamaktadır. Periler, doğüstü yaratık ve hatta tanrı olarak görülebilir, ama masallar genellikle hayvan veya insan karakterlerin maceralarını anlatmaktadır.

Masalların alt tiplerinin çeşitliliği, insan masalları, hayvan masalları, aldatma (hile) masalları, abartılı-uzun masallar, çelişki masalları, kalıplaştırılmış (formülize edilmiş) masallar, ahlaki masallar ve fabllar olarak ayrılabilir. Çoğu zaman yapıldığı gibi, mitler ve efsanelerle aynı kefeye konmaktan çok, bütün bu kurmaca anlatıları yalnızca masallar başlığı altında toplamak çok daha anlamlı olacaktır. Sadece yerel öneme sahip olanlar da dahil olmak üzere, farklı bütün alt tipler eklenirse, bu liste uzayıp gidebilir. Mit ve efsanenin alt tiplerinin tanımında olduğu gibi, Sydow tarafından önerilen masalların alt tiplerinin tanımı ikinci önemli adımdır⁶, ama bu üç temel kategorinin tanım-

ları üzerinde bir anlaşmaya varmadan böyle bir adım atmak için erken olabilir.

Mitler, söylendikleri toplumda, eski çağlarda yaşanmış olayların gerçeğe uygun olduğu düşünülen, nesir anlatılarıdır. İnanca uygundur, inanılmak için öğretilirler ve bilgisizlik, şüphe veya inançsızlığa karşı verilen yanıtları doğrularlar. Mitler dogmanın temelidir. Genellikle kutsaldırlar ve çoğunlukla ayin ve törenlerle bağdaştırılır. Ana karakterleri genellikle insanoğlu değildir; ama içinde insan tavır ve davranışlarını bulundurur. Karakterleri hayvanlar, tanrılar, farklı bir dünyada ya da dünyanın bugünkünden çok farklı olduğu, gökyüzündeki veya yeraltındaki bir dünyada, ilk çağlarda yaşamış kültür kahramanlarıdır. Mitler dünyanın orijinini, insanı, ölümü veya kuşların, hayvanların, coğrafi koşulların niteliklerini ve doğa olgusunu kapsar. Mitler; tanrıların yaptıklarını, aşklarını, aile ilişkilerini, arkadaşlıklarını ve düşmanlıklarını, zaferlerini ve yenilgilerini anlatır. Dinsel törenleri, törensel araçların ayrıntılarını ya da tabuların neden incelenmesi gerektiğini ama bunun gibi etolojik öğelerin neden mitlerle sınırlı kalmadığının “açıklamasını” yapmaya yönelebilirler.

Efsaneler; mitler gibi, anlatıcısı ve dinleyicisi tarafından gerçekliği kabul edilmiş, ama mitlere göre daha sonraki, yani dünyanın bugünkünden çok da farklı olmadığı dönemlerde oluşmuştur. Efsaneler ilahi olmaktan çok dünyevidir ve ana karakterleri insanoğludur.⁷ Göçlerden, savaş ve zaferlerden, eski kahramanların, şeflerin ve kralların yaptıklarından ve hükümlerlerinden ve başarılarından söz eder. Bu anlamda genellikle yazılı tarihin, sözlü gelenekteki bir karşıtıdır; ama azizlerin, perilerin, hayaletlerin ve gömülerin konu edildiği yerel anlatımları da içerir.

Mit, efsane ve masal arasındaki bu farklar Şekil-1 de özetlenmiştir. “Yer”,

Şekil 1: Nesir Anlatıların Üç Türü

Tür	İnanma	Zaman	Yer	Kabul Ediş Tavrı	Temel Karakter
Mit	Gerçek	Uzak geçmiş	Farklı bir dünya: Erken veya diğer	Kutsal	İnsan Dışı Varlık
Efsane	Gerçek	Yakın geçmiş	Günümüz dünyası	Kutsal veya değil	İnsan
Masal	Kurmaca	Herhangi bir zaman dilimi	Herhangi bir yer	Kutsal değil	İnsan veya diğer

“Tavır”, ve “Ana Karakterler” başlıkları yardımcı özellikleri belirtebilmek amacıyla eklenmiştir. Bunlar hakkındaki görüşler tartışılabilir, ama bunları tartışmak, bu makalenin boyutlarını aşar. Bu üç biçimin tanımı, sadece biçimsel özelliklerine (nesir anlatılar) ve “İnanç” ve “Zaman” başlıklarına göre oluşturulmuştur.

Mit, efsane ve masallar evrenselleşmiş kategoriler olarak verilmemiştir; ama diğer sistemlerin “yerel kategorileri” yerel olarak tanındığında, kültürler arası anlamı olan çözümsel kavramlar olarak önerilmiştir. Bunlar, Avrupa halk bilimi öğrencileri tarafından yapılmış üçlü sınıflandırmalardan ortaya çıkmıştır ve herhalde Avrupa “halk”ının yerli kategorilerini yansıtır; ama mit ve efsaneleri, kurmaca olan masallardan ayrı olarak tek bir kategoride toplayan toplumlara, bunu da kolayca iki kategoriye indirgeyebilir.

Mit, efsane ve masallar yalnız nesir yazı anlatıların ana kategorileri değildir. Bunların altında, diğer bütün nesir anlatılar alt kategoriler olarak sınıflandırılmalıdır. Anı ve küçük öyküler (anekdotlar), nükteli veya değil, fıkra ve şakalar dördüncü ve beşinci kategorileri oluşturabilir. Anı ve küçük öykülerin ilgi alanı anlatıcısının ve dinleyicisinin bildiği insan karakterlerdir; ama açıkça belli oluyor ki, sözel sanat geleneğini elde etmek için yeterince sık anlatılmış ve bazıları artık karakterlerinin orijinalliği bozulmuş olmasına rağmen anlatılmış olabilir. Bunlar efsanenin bir alt katego-

risi ya da ilk-efsane olarak düşünülür ve gerçek olarak kabul edilir. Kimbundu ve Marshallar, daha sonra göreceğimiz gibi anekdotları efsanelerden ayırır; ama Hawaiiiler ayırmaz. Burada geçen çalışmaların hiç birinde anekdotlar iyi sunulmamıştır. Aksine, fıkra ve şakalar anlatıcısı veya dinleyicisine inanma arzusu talep etmemiştir, tabii masallar da. Fıkraları biçimsel yönden masallardan ve diğer nesir anlatılardan ayırmak mümkün olabilir; ama bunun şimdiye kadar yapıp yapılmadığının farkında değilim. Amerikan halk bilgisinde fıkraların önemini göz önünde bulundurursak mit, efsane ve masalların yanında, farklı bir kategoride bulunmayı hak ediyorlar; ama bu belki de etnosentrik bir görüş, çünkü edebi çevrelerin dışında bu konu hakkında çok az şey yazılmıştır. Elbette ki, eskiye göre, özellikle edebî olmayan çevrelerce, fıkra ve anekdotların daha çok üstüne düşülüyor ve bunlar hakkında daha fazla bilgi sahibi olunuyor, ama ben şimdilik bunları deneysel olarak efsane ve masalların alt grubunda değerlendirmeyi tercih ediyorum.

Bazı toplumlarda masalları tanıtan geleneksel başlangıç formeli, dinleyiciyi bu anlatının bir kurmaca olduğuna dair uyarır ve inanması için bir istekte bulunmaz. Belki, söz konusu uyarı kapanışta da verilebilir. Bunlar masalların çerçevesini oluşturur ve masalları; mit ve efsaneden ayırdığı gibi, günlük ve resmî konuşmalardan da ayırır. Bu, burada sözü geçen Afrika’daki Ashanti, Yoruba ve Kimbundu, Pasifik Adalarındaki

Şekil 2: Nesir Anlatıların Temel Özellikleri			
NESİR ANLATI TÜRLERİ			
1. Biçimsel özellikler (düzyazı anlatı biçimi)	<i>Mit</i>	<i>Efsane</i>	Masal
2. Geleneksel başlangıç	Yok	Yok	Çoğunlukla
3. Geceleyin anlatılma	Sınırlama yok	Sınırlama yok	Çoğunlukla
4. İnanma	Gerçek	Gerçek	Kurmaca
5. Kurgu	Herhangi bir zaman ve yere bağlı	Herhangi bir zaman ve yere bağlı	Bir yer ve zamana bağlı değil
a. Zaman	Uzak geçmiş	Yakın geçmiş	Herhangi bir zaman
b. Yer	Erken veya diğer dünya	Bugünkü gibi bir dünya	Herhangi bir yer
6. Kabul edilme tavrı	Kutsal	Kutsal	Kutsal değil
7. Temel karakterleri	İnsan dışı varlıklar	İnsan	İnsan veya diğer varlıklar

Marshallar için de geçerlidir ve elbette “*Zamanın birinde...*” diye başlayıp, “*...sonsuzca kadar mutlu yaşadılar*” diye biten Avrupa halk masalları için de geçerlidir. Bunun yanında, Marshall, Trobriand, Fulani ve Yorubalar arasında, gerçek nesir anlatıları, kurmaca olanlardan ayıran, halk anlatmalarının gündüz anlatılmaması gibi tabulardır. Daha derin bir araştırma yapacak olanlar için bir nesir anlatısı geleneksel açılış formülüyle başlıyor (anlamı bilinmese bile) ve sadece karanlık çöktükten sonra anlatılması gerekiyorsa, bu anlatı mitten ve efsaneden çok, bir masaldır hipotezi kullanılabilir. En azından geçici olarak mit, efsane ve masalları birbirinden ayırmak için Şekil-2 de verilenler kullanılabilir⁸.

Bu basamaklar verilen sırada izlenmek durumunda değildir; ama tamamı araştırılmalıdır. İlahi veya dünyevi gibi, tek bir kıstasla ya da sadece yazıların içeriğinden güvenilir sonuçlara ulaşılamaz. Fakat şu an için, burada sunulan tanımlar 1, 4 ve 5a basamakları temel alınarak verilmiştir; diğerleri geçiciliğini korumaktadır.

Bu tanımlarda verilen “gerçek” ve “kurmaca” arasındaki fark, bizim inançlarımıza, tarihsel ve bilimsel gerçeklere ya da herhangi bir gerçek ve yanlış ayrımının son kararına değil, bu anlatılma-

rı anlatan ve dinleyenlerin inançlarına hitap eder. Bunun nesnel gerçeklikten çok, bilgiyi verenin düşünceleri üzerine kurulmuş öznel bir yargı olduğu düşünülebilir; ama bu kurgu ilahi ve dünyevi ayırımından daha öznel değildir ve belki de uygulamada bunu ortaya çıkarmak daha kolay olabilir. Yukarıda bahsedilen öge ve tabuların dışında, bazı dillerde gerçekçi nesir anlatı ile kurmacayı birbirinden ayıran farklı terimler vardır. Maalesef bu terimler, istenildiği kadar yaygın olarak kullanılamamaktadır.

Anlatı tiplerini dışardan belirlemeye veya “Tarihi-Coğrafi Yöntemi” anlatı tipleri üzerinde uygulamaya çalışan halk bilimciler bu ayrımları ilgisiz bulabilir, çünkü ayrımcı ve tarihsel çalışmalar için nesir anlatılar bir bütün olarak düşünülmelidir. Fakat, nesir anlatıların doğasını ve insanoğlunun yaşamındaki rolünü anlamak için bu ayrımlar önemlidir. Görüldüğü üzere, mit, efsane ve masallar yer, zaman, karakterler ve en önemlisi de kendileriyle özdeşleşmiş inanç ve tavır bakımından birbirinden ayrılır. Buna ek olarak farklı sosyal ortamlarda ortaya çıkmış, günün veya yılın farklı zamanlarında ve farklı koşullarda anlatılmaları da söz konusudur. Değişme oranlarında ve yayıldıkları durumda anlatıcıya verilen yaratıcı özgür-

lüğün derecesine göre de farklılık gösterilirler. Başlangıç ve bitiş bölümlerinin varlığı veya yokluğu, üslup farklılığı, sunumu, anlatıcının kimliği ve dinleyicisinin birliği, izleyicisinin katılımı ve derecesi ve kişisel sahiplenme faktörüne göre de birbirinden ayrılabilirler. Grimm Kardeşlerden bu yana Avrupalı halk bilimcilerin bu üç kategori arasındaki ayrımlar üzerinde düşünmesi bunların sadece biçimsel-antropolojik yaklaşım için önemli olmadığının açık bir kanıtıdır.

Sihir, bilim ve din görüşlerinde tutarlı olan Frazer, mitleri sahte bilim, efsaneleri ise sahte tarih olarak ele alır. İnançları, kesin amaçlar için, bilimsel olarak gerçek veya sahte diye ayırmak tabii ki geçerli ve önemlidir; ama bu ayırım yapıldığında mit ve efsanenin tanımı için böylesi bir ölçüt sadece kafa karıştıracaktır. Bu üç nesir anlatı biçiminin de gerçek olması gerekmiyor, en azından bazı masallar bunun dışında kalabilir. Dahası, “Bu sadece bir mit” ya da “Bu sadece bir masal” gibi doğru olmayan, uygunsuz popüler kullanım yaklaşımının önemsenmesini sağlıyor. Bu düşüncenin aşırı bir anlatımı “*Ondördüncü Rhodes-Livingstone Enstitüsü, Sosyal Araştırmalar Konferansı*”nın tutanaklarında, mitlerin; gerçekliği kanıtlanamayan inançlara eşit sayıldığı “Modern Afrika’da Mit” (1960) başlığı altında görülebilir. Yüzyılı aşkın bir süredir, halk bilimcilerin göreneklerinde mitler, sadece basit inançlar değil, nesir anlatılardır.

Yayıma yoluyla bir toplumdaki diğerine geçerken bir mit veya efsane inanılmadan kabul edilebilir; bunun sonucu olarak da bu tür anlatıların ait olduğu toplumdan alınırken, masala veya bir masalın efsane ya da mite dönüşmesi de söz konusudur. Güçlü bir şekilde muhtemeldir ki, aynı anlatı türü bir toplumda masal olarak kabul edilirken, diğer bir toplumda efsane ve başka bir toplumda da mit olarak kabul görebilir. Ayrıca za-

man içerisinde bir toplumun üyelerinden mitlere inananların sayısı gün geçtikçe azalabilir ve özellikle ani kültürel değişim döneminde tüm inanç sistemi ve ona bağlı olan mitler itibardan düşebilir. Kültürel izolasyonun bulunduğu yerlerde bile, geleneksel inanç sistemini kabul etmeyen bazı şüpheciler bulunabilir.

Bununla beraber, bir toplumun çoğunluğunun neyin doğru olduğuna inandığını bilmek oldukça önemlidir. Çünkü, insanlar doğru olduğunu düşündükleri şeye olan inanışlarına bağlı olarak hareket ederler. Belirli anlatıların önceden mit veya efsane olduğunu ve hangi anlatıların itibar kazanıp hangilerinin kaybettiklerini de bilmek kayda değer bir unsurdur. Buna ek olarak, birçok toplumda onların gerçek mi, yoksa kurgu mu olduğuna bağlı olarak da nesir anlatı arasında ayrımlar yapılmaktadır.

Belirli bir olay örgüsü veya anlatı şeklinin bir toplumda mit, diğer bir toplumda masal olarak adlandırılması hakkında Boas şöyle der: “*Mit ve masal arasında kesin bir çizgi çizmek mümkün değildir.*”⁹ Buradaki içeriğimize uymayan meşhur, ancak bazen de yanlış anlaşılan bu ifade, bu terimleri açıklamaya yönelik olan çabaları yıldırılmış olabilir. Ancak, eğer metnin ilgili kısmı dikkatle okunursa Boas’ın mit ve masalın ayırt edilmesinin imkansız olduğunu söylemediği, sadece belirli bir anlatı türünü mit veya masal olarak sınıflandırma çabalarına karşı çıktığı görülür. Ayrıca mitin açıklayıcı unsurlar ve bir doğa üstü olgu olduğu veya hayvanların ve bitkilerin kişiselleştirilmesi ve bir doğal olgu şeklinde adlandırılması çabalarına da karşı çıkar, çünkü bunlar başka tür nesir yaratmalar için de söylenebilirler. Tüm bu karşı çıkışları kabul ediyor ve onaylıyorum.

Herkesin kabul ettiği gibi, Boas daha önceki yargılarında bu sınıflandırma kurallarından birine sıkı sıkıya bağlı-

ğın “birbirine genetik olarak bağlı olan anlatmaların birinin mit, diğerinin de masal olarak adlandırılmasına sebep olduğunu” söyler ve ekler: “ve bu gereksiz zorlukların çıkarılmasını söylemeden devam eder gider.”¹⁰ Sonradan Boas’ın da muhtemelen kabul ettiği gibi -çünkü 1938’deki ifadelerinde artık bu karşı koymaları yoktur- mit ile masal birlikte nesir anlatılar veya “masal” adları altında düşünüldükleri sürece bu zorluklar elbette ortaya çıkmayacaktır. Boas daha önceki ifadelerinde genetik olarak birbirine bağlı olan anlatı türlerini birbirinden ayırmaya yönelik tanımlar önermek için girişimde bulunmuştur. Boas; Kızılderililer’in verdiği tanıma bağlı kalmayı önerir:

*Kızılderililerin zihninde, iki anlatı arasındaki fark, hemen her zaman belirgin bir şekilde yer almaktadır. Birinci sınıf anlatı türü insanoğlunun sanatlara ve geleneğe günümüzde olduğu şekliyle sahip olmadığı ve dünyanın henüz günümüz şeklini almadığı düşünülen zamanda meydana gelen olaylarla ilgilidir. İkinci sınıf ise, günümüz anlatılarını içerir. Diğer bir deyişle, birinci gruba ait olan anlatılar mit, ikinci gruba ait olan anlatılar ise, tarih olarak düşünülmektedir.*¹¹

Bu ayırım burada mit ve efsane arasında yapılan ayırımı sıkı sıkıya desteklemektedir. Boas “tamamen hayal ürünü olan masallara” işaret ederek “masalların modern roman türü edebiyatın bir benzeri olarak düşünülmesi gerektiğini” söyler. Bu da Kızılderililerin hayal ürünü anlatılarının olduğunu telkin eder. Ancak Boas’ın tartışmasında, Kızılderililerin gerçek ve hayal ürünü anlatmalar arasında bir ayırım yapıp yapmadıkları konusu açık değildir. Ne var ki bu ayırım, Boas’ın mitleri, efsanelerden ayırt edebilmek için önerdiğine benzer nedenlerle haklı çıkarılabilir: Bu, dünyanın birçok yerinde, birçok insanın zihninde açıkça belirlendiği bir şeydir.

Trobriand Adalarında mitler, efsaneler ve masallar, burada öne sürülen tanımlarla karşılaştırılabilecek şekilde, açıkça ayırt edilebilmektedir. Malinowski’nin bu konudaki meşhur ifadesi şu şekilde özetlenebilir:

1. Kukwanebu; hayal ürünü, bireye özgü ve tiyatral anlatı esasına bağlı “peri masalı” (masallar)dır. Kasım’da, hasat ve balık sezonları arasında hava karardıktan sonra anlatılırlar. Belirli bir sistem içinde yabancı bir bitkiden söz ederek sona ererler ve bunlara çok ciddi olarak inanılmasa da anlatıldıklarında hasadın verimi üzerine olumlu etkisinin olacağına dair belli-belirsiz bir inanış vardır. Bu anlatıların ana amacı eğlen-dirmektir.

2. Libwogwo; bilgi içeren kavramsal efsanelerdir. Bunların doğru olduğuna ve önemli gerçek bilgiler içerdiklerine inanılır. Bireye özgü değildirler; kalıplaşmış bir şekilde anlatılmazlar ve büyüü bir etki içermezler. Bunların ana amacı bilgi sunmaktır ve birileri bazı gerçekler hakkında belirli bir araştırma yapmak istediğinde yılın her günü ve günün her anında anlatılabilirler, ancak çoğunlukla ticari seyahatlerin yapıldığı sezon boyunca anlatılırlar.

*3. Liliu; sadece doğru olarak değil, aynı zamanda değerli ve kutsal kabul edilen mitlerdir. Yıl boyunca farklı zamanlarda sergilenen ayin ve törenler (ritüeller) için hazırlık yapılırken anlatılırlar. Bunların ana işlevleri, ayin ve törenlerin ilgili oldukları hususların nedenlerini haklı göstermektir.*¹²

Aynı şekilde; Kuzey Amerika’daki Mandan, Hidatsa ve Arikara “anlatımlarını, Malinowski’nin mit, efsane ve masal sınıflandırmasına benzer şekilde, üçe ayırır.”¹³ Bazı anlatıların sınıflandırılması güçlüğüne karşın, bu kategoriler başarılı bir şekilde Eskimo halk bilgisine de uygulanabilmiştir. Essene’ye göre:

“Mitler çoğunlukla, özellikle dinî yani ağır basan yoğun duygu içerikli anlatılar olarak sınıflandırılırlar. Mitler çoğunlukla mükemmel bir biçimde ezberle anlatılmalıdırlar. Bir önceki ayırımında Lantis, ‘Ay Adam’ ve ‘Yaşlı Deniz Kadını’ hakkında önemli dini mitlerden söz eder. Bir Eskimo, bu anlatıları mutlak doğru olarak kabul eder. İnançla kabul gören böylesi mitleri içermeyen, Eskimo dini hakkındaki, hiçbir açıklama tam değildir.

Anlatmalar veya halk bilgisi yaratmaları (yani sözlü halk anlatmaları) sık sık doğa üstü unsurlar içerirken, dinleyicileri tarafından hayal ürünü olarak kabul edilirler. Genel olarak masal anlatıcısının belirli sınırlar içinde değişiklik yapmasına izin verilir. Masal anlatıcısına, anlatma sırasında virtiyözlüğünü gösterme şansı veren masalın kendisidir.

İnsanların belirli anlamlar yüklenmiş tarihini anlatan üçüncü tip anlatı ise efsanedir. Neredeyse çok az bir kısmı doğru olmasına karşın, tamamen doğru olduğuna inanılır. Bazen usta etnografyacılar bile efsanelerin akla yatkınlığı karşısında ve ayrıca bunları usta bir anlatıcının ağzından duyduklarında şaşkınlığa düşerler. Ne var ki, efsanelerin dikkatle yapılan analizi göstermektedir ki, efsane içinde az oranda bulunan doğru unsurlar, yarı doğru ve tamamen uydurma unsurlarla karışırlar.

Dünyadaki pek çok kültür içinde, mitlerin, masalların ve efsanelerin oldukça açık bir şekilde ayrımları yapılabılır. Bu konudaki zorluklar, bir anlatmanın ikinci bir türün ve hatta her üç türün özelliklerini aynı anda taşıması durumunda ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, aynı anlatma kutsal bir ortamda anlatılırken, aynı zamanda kutsal olmayan bir ortamda da anlatılabilir. Eskimo anlatıları sınıflandırılması güç olan anlatmalardır, ancak mümkün olduğu derecede

yukarıda belirtilen terimler burada da kullanılacaktır..¹⁴

Lantis’in, Essene’nin açıklamalarını alıntılar yaparak yaptığı yorumlar şöyledir:

“Ninuvak edebiyatında Kuzgun ve diğer hayvanlarla ilgili anekdotlar hemen herkesçe masal olarak kabul edilirler. Bunlar gerçek olmayabilir, ama mistik değildirler. Dinleyici, hayvan karakterlerin özelliklerini sorgulamadan kabul eder ve onun için bunlar çok açık ve kesindir, ancak dinleyici kendisini onlarla eşleştirerek veya onlardan ayrı tutarak karşısında aptal olarak lanse edilen kişiye gülerken eğlenir. Gelenek ve göreneklere aldırış edilmemesinden zevk alır. Zekâ ve hayal pratiğinin açıkça ortaya konmasında zevk vardır.

Ninuvak savaş anlatılarında doğa üstücülük yoktur ve bunlar açık bir şekilde efsanedir. Görünüşe göre sembolizm içermezler; bireyler ve köyler doğrudan doğruya resmedilmiştir. Savaş kahramanlarını açıktan benimsemek ve düşmanları ve kaybedenleri reddetme durumu dile getirilir. Ancak başka bir unsur daha vardır: eğlence yerine korku. Anlatıcı sonuç olarak ‘Biz Ninuvaklılar, bu insanların elinden çok çektik’ der. Duygusal çekim çok kuvvetlidir, ancak yine mistik değildir.

Bu anlatıların bir çoğu mit olarak sınıflandırılabilir. Doğa üstü ve mistik unsurlarla ilgilidirler. İki ana ruhsal durum varmış gibi görünür: arzulamak, dilemek, sıkıntı ve korku. Bilinçaltına bakmak için en iyi yer burasıdır. Mitler ‘dinî’ olmasalar dahi, dinî kavram ve inançlardan faydalanırlar. Essene’nin ifadesi belki şu şekilde hafifçe değiştirilebilir: mitlerin savaş efsanelerinden daha güçlü, duygusal çekimi olmayabilir ancak farklı duyguları farklı yollarla kullanırlar.¹⁵

Bu iki ifade çok uzun bir şekilde alıntılanmıştır, çünkü bazı Eskimo anla-

tılarının sınıflandırılma güçlüğüne karşın, bunlar bu üç kategorinin yine de bir şekilde nasıl uygulandığını gösterir. Şurası açıktır ki, Eskimoların sadakatle doğru olduğunu kabul ettikleri mitleri ve tamamının daima doğru olduğuna inanılan “bazı anlamlar yüklenmiş tarih”i anlatan efsaneleri vardır. Eskimoların; mitleri, efsanelerden ayırıp ayırmadıkları açık değildir. Ancak, bunları hayal ürünü olarak kabul ettikleri masallardan, kesinlikle, ayırmaktadırlar.

Aynı şekilde, Afrikalı Subiya ve Lozi kültürleri mitleri, efsanelerden ayırıyor veya ayırmıyor olabilir. Ancak bunların ikisini hayal ürünü anlatılardan ayırmaktadırlar. Jacottet, onların öykülerini *contes* (masal) ve *légendes religieuses* veya insanın kökeni ve tanrılar hakkındaki mitleri de kapsayan, *légendes* olmak üzere ikiye ayırır. Mitler ve efsaneler insanların inandıkları veya en azından yakın zamana kadar inandıkları olaylarla ilgilidirler; anlatıcının kafasında bunlar gerçekte uzak geçmişe ait bir zamanda meydana gelmiş şeylerdir. Bunun aksine “*cente*” veya masal, anlatıldıkları çevre dahilinde tamamen hayal ürünü kabul edilirler.¹⁶

Öte yandan bazı toplumlarda gerçek ve hayal ürünü olmak üzere sadece iki nesir anlatı türü mevcuttur. Yine burada da masallar, açık bir şekilde hayal ürünü olarak görülmekte, mit ve efsaneler ise, görünürde tek bir başlık altında “mit-efsane” (myth-legend) olarak toplanmaktadır. Bu durum; Pasifik’in Pona-peliler ve Havaililer, Kuzey Amerika’nın Dakota ve Kiowalılar ve Batı Afrikalı Fulani (Fulakunda), Efik, Yoruba, Ibo ve Fonlar (Dahomalılar) için geçerlidir. Ayrıca Eskimo, Subiya, Lozi, Kimbundu, Afrika Ashantileri ve Filipinlerin Ifugao kültürleri için de geçerli olabilir.

Ponapeliler kurmaca anlatılarını, adalarının yaradılışı ve yerleşimi, klan-

larının totemik kökleri, bitki ürünlerinin hayatlarına katılmasıyla, faydalı zanaat dallarıyla, Naniwei’deki etkileyici taş harabelerin sihirli yaradılışıyla ve tek bir kralın nasıl olup da bir zamanlar tüm adaya hükmettiğiyle ilgili mit-efsanelerden (pathapath) ayrı tutarlar. Pona-pelilerin mit-efsaneleri gizlidir; bunlar hakkında uzmanlaşmış kişiler bu efsanelerin sahibidir ve yatak odası mahremiyetinde, aile yatmaya gittikten sonra baba tarafından oğula öğretilir.

Havaililer; kaa-o terimini kurmaca anlatı, ya da hayal gücünün önemli rol oynadığı, tarihi bir karakter hakkındaki anlatı moolelarının tarihi olayları takip etmesi beklenen bir anlatı için kullanırlar. Tanrılar hakkındaki anlatımlar moolelolardır. Dünyevi anlatılardan isimle değil, anlatım tarzıyla ayrılırlar. Kutsal anlatılar sadece gün içinde anlatılır ve dinleyenler anlatıcının önünde durmamalıdır; böyle yapmak, tanrılara karşı önemli derecede saygısızlık anlamına gelir. Anekdot şeklindeki masallar (ör. efsane), yerel efsane ya da aile anlatması da moolelo türü altında sınıflandırılır.¹⁷

Kuzey Amerika’da Dakotalar “iki sınıf hikâye ayrımı yaparlar; gerçek ve yalan. Diğer Kızılderili kabileleri buna bir şekilde benzeyen bir sınıflama yaparlar.”¹⁸ Kiowa mit-efsaneleri ya da ‘gerçek hikâyeleri’ arasında Pleiadeslerin kökleriyle, Buffalo Yaşlı Kadınla, kırmızı At ya da Siklonla ve dinsel törenlerin yanı sıra tarih öncesi avlanma, baskın, savaş ve diğer kabilelerle birleşmelerle ilgili anlatımlar bulunur. Ayrı Çocuklar Kiowa hikâyesi, “yalan ya da şaka hikâyesi olan pulheiteky’a’dan farklı olarak, Kiowaların değerlendirmesiyle şüphesiz bir mit ya da dini bir anlatı veya gerçek bir hikâyedir.”¹⁹

Fulaniler iki çeşit nesir anlatı ayrımı yaparlar; mit-efsane (tindol, çoğulu tinndi) ve masal (tallol, çoğulu tali)

*Bizim efsanelerimizle pek az bağdaşan tindi, Fulakundalar tarafından eski çağlarda geçen maceraların hesapları olarak düşünülür. Hangisinin sadece kurmaca olup, olmadığının bilinmemesiyle ilgili olarak, Tali'ye göre daha yüksek bir gerçeklik oranı gerektirir. Tali ve deddi (esrarlı anlatılar) geceleri anlatılır. Bunları gündüz anlatmak, anne, baba ya da kardeş gibi, yakın bir akrabayı kaybetme riskine girmek demektir. Tindi saate bağlı kalmaksızın anlatılabilir.*²⁰

*Efikler kendilerine göre bir sözlü anlatı sınıflandırmasına sahiptir. Mitler, efsaneler ve hikâyeler 'inbuk' adı altında sınıflandırılırlar. 'Nke' terimi masalları, atasözlerini, cinasları, dil oyunlarını ve bilmeceleri içine alır. 'Ata nke'; yani gerçek nke terimi, masalları diğer nke şekillerinden ayırır. Mitler, efsaneler ve hikâyeler tarihsel olarak gerçek kabul edilirler ve Efiklerin yakın tarihi, Efiklerin Leopar Toplumu'nu nasıl elde ettikleri, doğa üstü güçlerin ölümlülerden intikamı, büyü tıbbının ve büyücülüğün etkileri ve ünlü savaş liderlerinin kahramanlıkları gibi konularla ilgilenirler.*²¹

Yarubalar hikâyeleri iki gruba ayırırlar; masallar (alo) ve mitik efsaneler (itan). Mit ve efsanelerden "tarih" olarak bahsedilir ve tarihsel olarak gerçek oldukları kabul edilir; yaşlılar ciddi dinî ve politik konular hakkındaki tartışmalarda, anlaşmazlık noktalarını giderebilecekleri yerlerde bunlardan ahntılar yaparlar. Mit ve efsanelerin tersine, masallar gün içinde anlatılmamalıdır; aksi takdirde anlatıcı kendisini kaybedebilir ve buna karşı geleneksel çareler bulunmaktadır.²² Amerika Birleşik Devletlerindeki bir Ibo öğrencisine göre Ibolar da masallarını (iro), mit ve efsanelerden (ita) ayırmaktadırlar.

Dahomey Fonları da aynı iki kategoriyi kabul etmişlerdir. Tanrıların hikâyelerini ve insanları dünyaya yerleştir-

melerini, savaş hesaplarını ve iktidardaki hanedanların etki ve başarılarını konu alan mit-efsaneler gerçek olarak kabul edilir. Masallar (heho), hiçbir zaman varolmayan ve insanların uydurmaları olan şeylerden bahseder. "Önemli olan, Dahomean'ın soyutlamalarını isimlendirdiği ve ayırdığı kategorileri tanımlamak için kelimeler bulunmasıdır. Anlatım sınıflandırmalarında iki genel kategori tanımlar; tam anlamıyla çok eski hikâye demek olan ve tarih, gelenek, geleneksel tarih ya da eski bilgi olarak farklı şekillerde çevirdikleri 'hwenoho' ve 'heho', yani hikâye (başka bir ifadeyle masal). Bu, daha genç hikâye anlatıcılarının kabul ettiği bir ayırmadır."²³

Herskovitler, Esseneler ve diğerleri gibi, bu kategorileri belirli anlatılara uygulamanın gücünü hakkında yorumlar yapmışlardır: "Anlatılar, iki ana bölümde bile üst üste binmektedir ve Dahomeanlar, bazı anlatıların hangi türe ait olduklarını söylemeleri istendiğinde kategori bağlamında bir cevap vermekte güçlük çekerler. Bu, özellikle hehonun fabl ya da masal olarak anlatılacak türde olduğunda geçerlidir. Gerçekten de masal, bir bilge tarafından atasözü grubunda yer alacak şekilde isimlendirilmiştir."²⁴ Bununla birlikte, gerçeklere dayanan ve kurmaca anlatılar pek çok toplumda ayrı kategoriler olarak kabul edilirler ve dikkat çekildiği üzere, daha genç Dahomeanlık hikâye anlatıcıları bile aralarındaki ayırımın farkına varmaktadırlar.

Batı Afrika hakkında genel olarak Berry şöyle der :

"Nesir anlatılar, tüm Batı Afrika insanların kültürel geleneklerinin parçasıdır. İlk ve genel olarak geçerli ayırım kurmaca ya da kurmaca olmayan anlatılar arasında görünmektedir. Kurmaca olmayan anlatılar başlığı altında, mitler, efsaneler ve kronikler olarak farklı şekillerde tanımlanan tarzların bulunduğu

nu varsayıyorum. Bunlar kurmaca anlatılardan, gerçek olarak kabullenilmeleri bağlamında farklılaşır. En azından etnografik açıdan, bunlar tarihtir. Tanrıların, doğal olayların köklerinin mitleri, liderlik hikâyeleri tüm Batı Afrika'da özel öneme sahiptir ve bu kapsamda çok fazla mitoloji kaydedilmiştir. Ailelerin ya da klanların köklerini anlatan ve ataların yaşam tarzlarındaki kutsal törenleri ve tabuları açıklayan efsaneler de, hemen hemen mitolojiler kadar iyi belgelenmiştir. Bu, sadece grup içi bilgilendirme amacıyla anlatılıp dışarıdan kimseye anlatılmamaları açısından anlaşılabilir. Kurmaca malzeme; asıl ciddi anlatılar, ahlâki hikâyeler, mizahî hile hikâyeleri ve genel olarak, temeli itibarıyla toplu halde yaşayan gruplar içinde gelişen hikâyelerde bulunur.²⁵

Mikronezya'nın Marshall Adalarının farklı bir görünüm vardır; Davenport, burada beş farklı türde nesir anlatı olduğunu rapor etmektedir. İnceleme sonucu, bunlardan üçü, Marshalllıların inançlarının değişim sürecinde olmasına ve bu türlerden hiç birinin kurmaca ismiyle tanımlanmamasına rağmen, mit-efsane kategorileri olarak görünmektedir. Davenport'un tespit etmiş olduğu mitler (bwebwenato) açık olarak mit-efsanelerdir. Bu nesir anlatılar "geleneksel tarih, şecere ve çeşitli şekillerdeki açıklamalı masal konularını içerirler. Mitler genellikle gerçek olarak kabul edilirler, fakat bugünkü kısımları, özellikle eski ve yarı tanrılardan bahsedener, mit olarak değerlendirilmeyebilir." "Edao anlatıları" (bwebwenato edao) Edao hakkındaki mizahî mit-efsaneler dairesidir ve Maui ve diğer aldatma anlatılarının yerel eşdeğeri. "Yaptıkları imkansız olarak görünse de, insanlar, bir zamanlar adalarda yaşamış Edao adında bir adamın varlığına inanmaktadırlar.. Anlatılardaki ve hatta içeriklerindeki inanç unsuru, onla-

rı modern mitlerden bazılarıyla bağdaştırmaktadır." "Modern mitler (bwebwenato i mol)" tanınmış kişiler hakkında mizahî anekdotlardır. "Bunlar günümüzün gerçeklik olgusuna sahip anlatıdır. Çünkü onların doğruluklarından kuşku duyulmaz ve insanlar, onları, diğer anlatı çeşitleriyle aynı sınıfa sokmadığından, anlaşılmaları zordur."²⁶

Daha önce "mit-efsane olan (bwebwenato), yarı peri masalı- yarı mit (inon-bwebwenato)" masaldır (inon). Kültürel değişim içinde bu anlatılar masal haline gelmiştir ve artık genel olarak onlar inanırlılıklarını kaybetmiştir ve bu nedenle kurmaca olduklarını belirten bir isimle tanıtılmaları gerekmektedir. "Bütün bu anlatma kategorileri içinde en kötü tanımlanan, peri masalları şeklinde anlatılan ve bazı insanların hala bazı kısımlarına inandıkları ya da saygı gösterdikleri ve diğer peri masallarıyla aynı olduklarını söylemek istemedikleri peri masallarıdır (başka bir ifadeyle masallardır). Hangi anlatıların bu başlık altında sınıflandırılması gerektiği köyden köye ve adadan adaya önemli oranda değişir." "Peri masalı (inon)" masaldır ve açıkça kurmaca olarak kabul edilir. "Her zaman 'kiniwatne' kelimesiyle başlar ki, bu kelime, belirli bir kelime ifade etmeksizin 'bu bir peri masalıdır' der. 'Uzun zaman önce olmuş ya da olmamış olabilir. Fazla ciddiye alınmamalıdır; Her zaman mantıklı olması gerekmez.' Günlük bir konuşma sırasında, uydurma bir olayı abartan ya da abartıyla anlatan bir insan peri masalları anlatmakla suçlanır." Masallar; anlatıcı ve dinleyicilerin kafalarının "bir davul gibi şişmemesi için" kesinlikle gün içinde anlatılmamalıdır.²⁶

Gerçek ve kurmaca anlatılar arasındaki ayırım, Filipinlerdeki Ifugao ve Afrika'daki Kimbundu ve Ashantiler tarafından da kabullenilir, fakat anlatılan

mit ve efsanelerin birbirinden ayrılıp ayrılmadığı belirtilmemektedir. Buna göre, Ifugaoların efsanelerinin olup olmadığı ya da Kimbunduların mitlerinin olup olmadığı ya da Rattrayaların tarihsel mit dediklerinin mit mi efsane mi olduğu belli değildir. Burada tekrar, gerçek kabul edilen bütün anlatılar mit-efsane olabilir.

“Mit ve masal arasındaki ayırım, Ifuagoların zihninde her zaman açıktır. Sanırım hepsi dinsel olarak kullanılmaktadır; kültürün altyapısı, oluşumu ve bakış açısı hakkındadırlar. Ciddiye alınırlar; hiç bir zaman mitler gibi, saptırma ile bağdaştırılmazlar. Masal şekilleri bulunan sadece iki mit buldum. Bu örneklerde masal şekilleri pek ciddiye alınmıyor, gerçek anlatının mit olduğuna inanılıyor. Ifugaoların zihninde; dünyanın şimdiki şekline henüz ulaşmadığı ve insanlığın günümüze ait tüm yol, yordam ve geleneklere sahip olmadığı bir zamanda meydana gelen olayların mitlerde ifade edildiğini ve Boas’ın Amerikan Kızılderililerinin zihninde hep var olduğunu iddia ettiği ayırımın mevcut olduğunu söylemekte tereddüt ediyorum. Diğer grup (masallar) (başka bir ifadeyle Efsaneler) modern zamanımızın anlatmalarını içermektedir. Bundan sonra Ifugaoların, mitleri dinsel törenlerde kullanım tarzları adına, sürekli olarak bugünden geçmişe döndükleri, bazen de ikisini karıştırdıkları görülecektir. Mitleri güven ve işlev kriterlerine göre tanımlıyorum. Bir mit en azından çok fazla deneyimi olmayanlar tarafından inanılan, kültürün alt yapısına ve dünya kavramına girip bunu cesaretlendiren bir anlatıdır. Mitler; en az önem taşıdığına inanılan hemen hemen tüm Ifugo dinsel törenlerine bile girer. Mitin kendisine uva ya da abuwab, (Kankanaice’de susuwa) anlatılmasına da bu kad denir.”²⁷

Angola’daki Kimbundular da ger-

çek ve kurmaca anlatıları ayırırlar, fakat Chatelain’in sunduğu deliller, onların mitleri olmadığına işaret etmektedir. Bu doğruysa, dikkate değer bir gerçek olabilir ve Kimbundu kategorilerinin Afrika sözlü halk anlatılarına uygulanabilirlik seviyesinin, Chatelain’in düşündüğünden, daha az olduğunu gösterir. Chatelain’e göre; Kimbundular nesir anlatıları üç gruba ayırmaktadırlar: Masallar ve iki tür efsane. Efsane sınıflarından biri (maka) *“anekdot dediğimiz gerçek anlatılardan ya da daha ziyade gerçek oldukları yaygın olarak benimsenmiş anlatılardan oluşur.”* Bu anlatılar eğlendiricidir, fakat bilgilendirici olmaları amaçlarıdır. *“Bu anlatıların didaktik eğilimleri hiçbir şekilde teknik değildir, ama esas olarak sosyaldir. Bir hususu nasıl yapmak gerektiğini değil, bir hususta nasıl davranmak ve nasıl yaşamak gerektiğini öğretirler.”* Diğer sınıf efsaneler (‘ma-lunda’ ya da ‘mi-sendu’) tarihsel anlatımlardır. *“Bunlar kabile ve ulusun; kökleri, oluşumları ve gelişimleriyle, bağlı buldukları politik birim liderlerini ya da yaşlılar tarafından dikkatli bir şekilde korunup, saklanan kroniklerdir. Ma-lundalar genellikle devlet sırrı olarak kabul edilir ve alt tabakadakiler hükmeden sınıfın kutsal hazinesinden sadece bir kaç küçük parça alırlar.”* Buna kıyasla masallar(mi-soso) *“tüm geleneksel kurmaca anlatılardan, ya da, daha ziyade, yerlilerin zihinlerini kurmaca olarak etkileyen anlatılardan oluşur. Bu anlatıların amaçları bilgilendirmekten çok, eğlendirmektir. Her zaman özel bir kalıpla başlar ve biterler.”²⁸*

Ashanti Ghana’nın yazılışı hakkında Battray şöyle der:

Bu ciltteki bütün anlatılar Akan dilini konuşan Afrikalılar tarafından, örümcek anlatı içinde geçse de geçmese de “Anansesem” (Örümcek Hikayeleri) başlığı altında sınıflandırılır. Batı Afri-

kalıpların zihninde, halk arasında görü-
nüşte eğlence için anlatılan bütün bu tip
anlatıların ve Avrupalıların sözlü halk
anlatıları olarak nitelendirdiği, fakat Af-
rikalılar tarafından farklı bir kategoriye
ait olarak görülen diğer anlatılardan ke-
sin bir ayırım vardır. Tarihsel mit teri-
miyle -märchen'e benzemeyen- sadece ka-
bilenin birkaç seçkin büyüğünün kutsal
ve korunan mülkü olan tarihsel mitleri
(mitler, efsaneler ya da mit-efsaneler)
kastediyorum. Bu tip mitler aslında "Es-
ki Ahit" in Afrika versiyonudur.

Bir masala başlamadan önce kulla-
nılan Ashanti başlayış formülü "Demek
istemediğim, demek istediğimdir (anla-
tacaklarım doğrudur)" ifadesiyle anlatıcı
"söylemek istediği şeyin sadece inandır-
mak olduğunu" ifade eder ve bitiş for-
mellerinden birinde şöyle bir sonuca var-
ır: "Tatlı olsun olmasın bu benim anla-
tım; bazılarınız gerçek olarak algılayabi-
lir ve kalanlar da beni anlattığım için
övebilirler."²⁹

Bu kategorilerin uygulanmasının
en zor olduğu haller sorgulayanın inanç
meselesini göz önünde bulundurmadığı
ya da dikkate almadığı durumlardır; fa-
kat bu soruya verilecek cevap hangi ta-
nımlar kabul edilmiş olursa olsun önem
arz eder. Radin'in söylediğine göre Win-
nebagoların farklı iki nesir anlatı tarzla-
rı vardır. "Birincisi olan waika'da sanat-
çılar daima ilahi kaynaklıdır; olay uzak
geçmişte yer alan mistik bir devirde ger-
çekleşir ve sonu daima mutlu bir şekilde
biter. İkinci tarz olan worak'da sanatçı-
lar insandır; olay bir kimsenin hafızasın-
da gerçekleşir ve sonu değişmez bir bi-
çimde trajiktir."³⁰ Bu durumda, birinciyi
mit, ikinciyi ise efsane olarak düşünmek
eğilimine girilirse Winnebagoların ma-
saldan yoksun olduğu kanısına varılabi-
lir ama Radin; waikanın bizim mit ve
märchen (masal) dediğimiz her şeyi ifa-
de ettiğini belirtir ve worakın ise, mit ve

märchenlere dahil edebileceğimiz bazı
anlatım tarzlarını barındırdığını söyler.
Fakat çoğunluğu bu kategoriden ayır-
malıyız. Eğer, hangisi olduğu bilinme-
den, her hangi bir masal kurmaca olarak
göz önüne alınacaksa, waika ve worakın
ne olduğu, worakların çoğunluğunun
hangi kategoriye ait olduğu ve Radin'in
märchen ile ne demek istediği konula-
rında şüpheye düşeriz.

Lowie der ki:

"Karga masallarını sınıflandırmak
hiç de kolay değildir. Yaşlı Adam Coyote
ve Yaşlı Kadın'ın Torunu hakkındaki an-
latmalardan oluşan gerçek mitler olduğu
gibi, açık bir biçimde, içinde bulunduğu-
muz zamandan farklı bir zamanda olu-
şan şartlarla karşılaştırıp doğal bir fenom-
enin aslını ya da geliştirilmiş biçimini
muhasese eden anlatmalar da vardır.
Ama bunlar ve daha gerçekçi anlatmalar
arasındaki sınır, kişisel olarak tanıdığım
kimselerin tecrübe ettiği vizyonların ra-
porları tarafından ortaya konan ve on
yıl öncesine kadar hayatın rutinine ait
olan, olağanüstü olayları kesin bir bi-
çimde belirtmez. Ayrıca, yerleşmiş belli
geleneklerin kökeni göreceli olarak ger-
çekçi mahsul verebilir. Yerlilerin açıkça
mitik ya da mitik olamayan kategorilere
daha fazla değer atfetmedikleri gibi."³¹

Bu son cümle kutsallık ve inanca
değil masal özelliklerine gönderme ya-
par ve Lowie bizi kurmaca anlatıların
varlığı hakkında şüpheye sürükler; bu
ifadenin açılımı Boas'ın pozisyonunun
tekrarıdır. Ölümünden sonra yayımla-
nan bir makalesinde Lowie "Karga" hak-
kındaki nesir anlatılardan "Mit ya da
masal -her zaman ayırt etmek mümkün
değildir- kurmaca türler olarak söz eder.
Ayrıca her üç edebî etkiyi teyit etmek için
kişisel maceraları, konulu anlatıları ve
tarihi anlatıları bunlara dahil etmek ge-
reker." Burada Lowie bilinçli olarak kur-
maca terimini objektif bir kavram olarak

kullanıyor ve mitlerin ve masalların doğruluklarına inanılıp inanılmadığı sorusunu cevapsız bırakıyor. “Kaçınılmaz bir şekilde çeşitli edebi kategoriler, tarzları bakımından birbirinden farklıdır ve bazıları diğerlerine göre akademik düşündeki yapılarla daha yakındır. Mitler bile aynı biçimsel kalıplar kullanmazlar. Aldatmaca masalları genellikle şöyle bir ifade ile başlar: ‘O yaşlı adam Coyote idi. Dolaşıyordu ve açtı.’ Kahramanlık anlatılarında bununla karşılaştırılabilecek şeyler yoktur.”³² Aldatıcı karga masalları görünüşe göre mitlerden ve kahramanlık anlatılarından (başka bir ifadeyle efsanelerden) farklıdır; onlar açıkça belli olan farklı bir efsane türü değildir ve geleneksel bir formülle başlarlar. Fakat bu anlatımlar kurmaca mı kabul edilmeli, yoksa gerçek mi?

Bu çeşit örnekler burada listelemek için çok fazladır, ama bu konuda yorum olarak kabul edilen Benedict’in sözleri çok fazla alıntılanmıştır: “Zuni’de anlatılar açıkça ayırt edilebilir kategorilere girmezler. Bu ciltte kullandığım başlıklar sadece atıfta bulunmayı kolaylaştırmak amacı taşır ve anlatıcının edebi özelliklerine çok fazla müdahalede bulunmadım.”³³ Ruth Benedict’in eserinin “Zuni Mitolojisi” adlı başlığına bakarak, onun efsane ve masalları göz önünde bulundurmadığı ya da Zunilerin nesir anlatılarına ait bir “yerel kategoriye” sahip olup olmadığı konusunda spekülasyon yapılabilir. Yukarıdaki ifadelerden ikincisi doğru olmasa bile, eğer inanç konusu ve yukarıda bahsedilen diğer özellikler hakkında bilgimiz olsa da, burada bahsedilen üç analitik kavramın faydalı olmayacağı anlamına gelmez. Eğer Zuni anlatıları Wind River Shoshoni anlatılarına verilen önem ve dikkatin aynısı ile incelenseydi, belki, uygulanabilirlikleri belli olacaktı..

Wind River Shoshoni bütün nesir anlatıları için tek bir terim kullanır (na-

reguyap) ve aralarında dilbilimsel, gerçeği baz alıp almadıkları ya da mitik tarih öncesi çağlara veya tarihsel döneme dayandıklarına dair ayrımlar yapmaz. Bununla birlikte, Hultkrantz’ın, dinsel nesir anlatılarına dair çok keskin analizinde belirtildiğine göre, onların mitleri, efsaneleri ve daha sonra edebiyat olarak tanınan peri masalları vardır. Dahası, Hultkrantz’ın bu formlara dair tanımlamaları aşağıda sunulanla paralellik gösterir:

“Mitler benim anladığıma göre eylemleri günümüz dünyası kurulduğu dönemde geçen tanrıların ve ilahi varlıkların anlatıdır (prensipte bu eylemler zamanla sınırlı değildir). Mitler kendi içlerinde daima kutsal olup bir inanç maksadı güder. Efsane ise, insanların, tercihen kahramanların ve onların doğa üstü deneyimleri ile ilgilenir ve gerçek bir tanım olarak nazara alınır. Peri masalları (märchen) yine çevreyi ve mitler ile efsanelerin kişilerini kullanır ama bu kişilerin içinde yer aldığı ve doğrusallığına inanılan dramatik olay burada yer almaz. Doğal olarak, kutsal olmayıp hali hazırda bağlantı ile bir ilgisi olmayan märchenler de vardır.”³⁴

Kanıtın tamamlanmamışlığına ve bu çeşitlemelerin yerli kategorilerinde yer almasına rağmen, burada yer alan mitin, efsanenin ve masalın tanımı analitik açıdan faydalıdır. İçlerinde farklı nesir anlatı bölümleri gözlemlenen toplumların yaratmalarına bile anlamlı bir şekilde uygulanabilirler. Trobriand Adası halkı ve diğerleri, mitleri, efsaneleri ve masalları burada tanımlanan şekilde ayırt ederken, Wind River Shoshoni kendilerininkini tek bir kategoride gruplandırır ve Yarubalar ile diğerleri, mit ve efsaneleri, masaldan ayrılan bir tek kategoride sınıflandırır. Shoshoni ve Yarubalar böyle yapmamış olsa da, bazı belirli analiz ve karşılaştırma amaçları için

farklı türdeki Shoshoni masallarını ve Yaruba mitleri ile efsaneleri birbirinden ayırmak gerekir.

Bu kategoriler sayesinde Hawaililerin nesir anlatıları için biri masal, diğeri mit-efsaneler (myth-legend) olmak üzere kullandıkları sadece iki terim olsa da, mitler anlatıldıkları koşullardan dolayı, efsanelerden ayrılabilir diyebiliriz. Ayrıca şunu da diyebiliriz ki, mit-efsane ve masala ek olarak Marshall Adası halkı, bir zamanlar mit-efsane olan masallar, hileli mit-efsaneler ve komik anekdotlar için ayrı bir kategori oluşturmuşlardır; Kimbundular da benzer bir şekilde anekdotları diğer efsanelerden ayırmıştır. Eğer doğru ise, Kimbunduların mitleri yoktur ve Ojibwaların da –bildiğim kadarıyla nesir anlatıları olmadığı söylenen tek topluluk- masalları yoktur.³⁵

Eğer bu tanımlar, okur-yazar olmayan toplumların nesir anlatılarını incelemede analitik olarak yararlı iseler, Avrupa ve Amerikan sözlü halk anlatılarına da anlamlı bir biçimde uygulanabilirler. Amerika’da mitler olmayabilir, fakat masal ve efsaneler açıkça ayırt edilebilmektedir. Halpert *“Abartılı masalları ‘lanet olası yalanlar’ diyerek reddeden kadın hikâye anlatıcıları tanıdım, fakat bunlar bana hiç tereddüt etmeden doğru olduklarına inandıkları efsaneler anlatılar.”* der.³⁶

Aslında bu nesir anlatıların kategorileri Avrupa sözlü halk anlatı incelemelerinden elde edilmiştir ve uzun zamandır öğrenciler tarafından benzer terimlerle ayırt edilmişlerdir. Gerek terminoloji, gerekse tanımlar farklılık gösterse de, İngilizce’deki mit, efsane ve masal kavramları Almanca’daki “Mythen”, “Sagen” ve “märchen”le ve de Fransızca’daki “Mythes”, “Traditions Populaires” ve “Contes Populaires” ile karşılaştırılabilir.

1925’de Janet Bacon *“mitlerin açıklayıcı bir işlevi vardır.”* demek sureti ile

mitler, efsaneler ve masallar arasında bir ayırım yapmıştır. Bacon’a göre; *“Mitler; sebepleri tam olarak belli olmayan birtakım doğal olgulara veya kaynağı unutulmuş bir takım dinsel ayinlere dair bir açıklama getirir... Efsane ise gerçek insanların kaderlerinde yaşanan gerçek geleneklerden veya gerçek mekânlarda yaşanan maceralardan oluşur. Masal ise, inanca bir çağrıda bulunmaz ve tamamıyla hayal ürünüdür.”*³⁷

Bacon’ın yaptığı ayrımlar en az onun kadar ünlü bir halk bilimci olan Sir James Frazer’in 1921’de yaptığı tanımlardan uyarlanmıştır:

“Mit, efsane ve masallar arasındaki ayrımlar her zaman kolayca kavranamadığı ya da tam olarak gözlenemediği için bu terimlere uyguladığım anlamı tanımlamak iyi olabilir.”

Mit teriminden benim anladığım, insan yaşamı ya da dış dünya hakkındaki yanlış açıklamalar olgusudur. Bu açıklamalar durumların sebepleriyle daha gelişmiş bir bilgi düzeyinde ilgilenen ve doyumu felsefe ve bilimde arayan içgüdüsel meraktan kaynaklanır; fakat cahilliğin ve yanlış anlamamanın üzerine kurulu olan (içgüdüsel merak) her zaman yanlıştır. Bu yüzden, eğer doğru olsalardı mitler olarak sona ererlerdi. Mitlerin konuları insanın zihninde kendisini gösteren nesnelere, insanın merakını uyandıran ve sebepleri öğrenme isteği doğuran her şey kadar sayısızdır. İnsanların mitler sayesinde açıklamaya çalıştığı daha geniş sorular arasında dünyanın ve insanın kaynağı, tanrısal vücutların belirgin hareketleri, mevsimlerin düzenli tekrarı, bitkilerin büyümesi ve çürümesi, yağmur yağması, şimşek ve ışık olguları, tutulmalar ve depremler, ateşin bulunması, faydalı sanatların icadı, toplumların başlangıcı, ölümün gizemi vardır. Kısacası, mitlerin alanı dünya kadar geniştir, insanın merakı ve cahilliği kadar kapsamlıdır.

Gerçek insanların kaderlerini geçmişle ilişkilendiren ya da sadece insanları değil gerçek mekânlarda meydana gelmiş olayları anlatan sözlü ya da yazılı efsaneler sayesinde gelenekleri anladım. Bu efsaneler gerçek ile yalanın bir karışımıdır; zaten tamamen gerçek olsalardı efsane değil, tarih olurlardı. Gerçek ile yalanın oranı efsanesine göre değişir; genellikle yalan, ayrıntı ve de olağanüstü unsurlarda hakimdir, gerçi her zaman geniş yer de kapsamaz.

Masal terimiyle, bilinmeyen kişiler tarafından uydurulmuş, sözlü olarak kuşaktan kuşağa geçmiş anlatıları kastettim. Bu anlatılar her ne kadar gerçek olayları anlattığını iddia etseler de aslında tamamen hayal ürünüdür, dinleyeni eğlendirmek dışında inandırmak gibi bir amaçları yoktur. Kısacası bunlar tamamen uydurmadır ve basittir, dinleyiciye öğüt vermek, onu ahlakça yükseltmek için değil, onu eğlendirmek için oluşturulmuşlardır; tamamen romans (aşk ve macera dolu hikâye) alanına aittirler....

Bu tanımlar kabul edilirse mitin kaynağı akıl, efsanenin hafıza, masalın da yaratıcılıktır diyebiliriz ve bu ham yaratılar insan zihninin olgunlaşmış üç ürünü olan bilime, tarihe ve romansa karşılık gelir.

Fakat eğitimi ve düşünen insanlar net bir şekilde mit, efsane ve masalı birbirinden ayırırken, bu çeşitli anlatıların arasında dolaştığı ve entelektüel özlemlerini tatmin ettiği insanlar tarafından her zaman kolayca ayırt edilebileceğini ummak yanlış olur. Çoğunlukla, belki de, bu üç anlatı türü halk tarafından tamamen doğru ya da en azından muhtemel olarak kabul edilmiştir.³⁸

Her ne kadar Jane Harrison'ın dinsel eylemlerin sözlü izahıdır şeklinde yaptığı mit tanımı, burada sunulandan farklıysa da, aslında anlatı olmayan (en azından şimdilik) sözlü sanat türlerini

içerir. O miti efsane ve masaldan çok farklı kabul eder. *"Bu kolektif onay ve ciddi amaç, miti benzeri tarihsel anlatılardan (başka bir söyleyişle efsaneden) ve sadece 'conte' ya da peri masalından (başka bir ifadeyle masaldan) ayıran özelliğidir."*³⁹

1908'de Gomme bu üç terimin tanımlarını sunmuştur:

*"İlk olarak tanımlar gereklidir. Şimdiye kadar söylenenlere dikkatle yaklaşmak, geleneğin bu üç ayrı sınıfı içerdiğini ortaya çıkaracaktır ve ben bu sınıfların tanımını şu an kullanımında olan terimlerin kesin uygulamalarıyla yapmayı öneriyorum. Mit, insan düşüncesinin en ilkel seviyesine aittir ve bazı doğa olgularının, insanın kaynağındaki bazı unutulmuş ya da bilinmeyen unsurların, etkisi süren bazı olayların kabul edilebilir açıklamasıdır; masal daha gelişmiş bir dönemin kültürel çevreleri arasında korunmuş kalıntısıdır ve ilkel zamanların olayları ve düşünceleriyle, eğitilmemiş insanın yaşam dilimleri ve deneyimleriyle ilgilendirir; efsane tarihî bir şahsiyete, yere ya da olaya aittir. Bunlar yeni tanımlardır ve kullanılan terimlere bir nevi kesinlik katması amacıyla ileri sürülür. Bütün bu terimler –mit, masal ve efsane– bugün kesin ayırımlar yapılmadan kullanılmaktadır. Bu birbirinden farklı üç terimin sahip olduğu konum bir bütün oluşturur ve bu bütünlük tam bir kullanıma sokulmalıdır, ancak bu da her terimin gerçek anlamı üzerinde uzlaşma sağlanmadan yapılamaz."*⁴⁰

Bir kültürel evrimci olarak Gomme halk masallarının mitlerden geldiğini, fakat masalların kutsal olmadığını ve onlara inanılmadığını anlamıştır.

"Bu peri masalı ya da çocuk anlatısına dönüşmüştür. Bu, yetişkin insanlara anlatılmaktadır ve inanılan olarak değil, ama bir zamanlar inanılanlar olarak, yetişkinlere değil, şimdi çocuklara

anlatılıyor; bilinmeyene tapınanlara değil, aşk hikâyesi sevenlere anlatılıyor; şimdi anneler ve nineler tarafından anlatılıyor; filozoflar ya da rahipler tarafından değil; büyük merakın sessiz kutsallığında değil, ev hayatının toplantı mekânlarında ya da çocuk odasında anlatılıyor.”⁴¹

Daha önce, 1904’te, Bethe bir dizi konferans vermiş ve daha sonra bu üç türün, ‘hikâyenin’ alt türleri olduğunu iddia ettiği “Märchen, Sage, Mythus” adlı kitabını yayımlamıştır:

“Mythus, Sage, Märchen akademik kavramlardır. Biri Yunanca, ikisi Almanca olan bu üç terim de aynı anlama gelir; Erzählung’dan farklı değildir. Märchen kelimesi şimdiki anlamına 18. yüzyılın sonunda sahip olmuştur ve ‘Doğulu Märchen’ olarak bilinmeye başlamıştır. Fakat bu üç kavramın oluşturulduğu dönem sadece yaklaşık bir yüzyıl öncesine dayanır ve bu kelimeler, sonuç olarak, şu anlamlara sahip olmaya zorlanmışlardır: ‘Mythus’ tanrıların hikâyeleri ‘Gottersagen’, ‘Sage’ belirli kişilerle, mekânlarla ve geleneklerle ilgili anlatılar ve ‘Märchen’ de verimli bağlantısız hikâyelerdir.”⁴²

Daha sonra bu çalışmada Bethe bu üç kavramla ilgili kendi ayırımını sunar:

“Mythus, Sage, ve Märchen özde ve amaçta birbirinden farklılık gösterirler. Mythus ilkel felsefedir, düşüncenin en basit sezgisel formudur, dünyayı anmanın, yaşamı, ölümü, kaderi ve doğayı, tanrıları, kültürleri açıklamanın bir dizi çabasıdır. Sage ilkel tarihtir, nefret ve aşk ile safça şekillendirilmiştir; bilinçsizce değişmiş ve basitleşmiştir. Fakat Märchen eğlence ihtiyacından doğmuştur ve sadece bu amaca hizmet eder. Bu yüzden zamandan ve mekândan bağımsızdır. Böylece, şu ya da bu anlatıcının zevkine göre eğlenceli olanı alır, sıkıcı olanı atar. İnsanlığın fantezisinin tüm

eserlerinin tipik bir örneği olan şiirden başka bir şey değildir.”⁴³

Şu açık ki, Avrupa halk bilimi öğrencileri mit, efsane ve masal arasındaki ayırımın önemini ve bu üçünün *Erzählung*’un ya da ‘gelenegin’ ya da ‘anlatının’ farklı türleri olduğunun çoktan farkına varmışlardır. Kullanım farklılık gösteriyor, fakat önemli bir fikir birliği var ki, o da mitlerin tanrısal varlıkların ve yaratılışların hikâyelerini içerdiği; efsanelerin tarihsel kişilikler olarak kabul edilen insan karakterleriyle ilgilendirildiği ve mitlere ve efsanelere inanılırken, masalların bunlardan ayrıldığı noktaya kurmaca olarak kabul edilmelerindedir.

Sonuç olarak, çağdaş halk bilimi çalışmalarının çok başlarında genellikle nelerin kabul edildiğine geri gidersek, Grimm kardeşlerin, her bir tür için ayrı ve önemli bir çalışma yaparak *Märchen*, *Sagen* ve *Mythen* arasında benzer ayırımlar yaptığını görürüz. Jacob Grimm *Deutsche Mythologie*’de şöyle diyor:

“Her ne kadar birbirlerinin yerine geçseler de masal (märchen) iyi sebeple efsaneden farklılık gösterir. Masallar, efsaneleri güçleştiren ama onu ev gibi yapan yerel alışkanlıklardan yoksundur. Masal uçar, efsane yürür, kapınızı çalar; biri sizi şiirin bütünlüğünden özgür kılar, diğeri ise sanki tarihin gerçekliğini doğrulayan bir otoritedir. Masal, efsaneyle ilişkili olduğu sürece, efsane de tarihle ilgili olacaktır ve biz buna tarihle gerçek hayat arasındaki ilişkiyi de ekleyebiliriz. Gerçek varoluşta bütün ana hatlar keskin, belirgin ve kesindir ve bunlar gittikçe tarihin dokusunda gölgenir. Fakat antik mit, masal ve efsanelerin özelliklerini belirli bir ölçüde birleştirir; o uçuşunda özgürdür, ancak yerel bir eve rahatça yerleşebilir. Masalda da cüceler ve devler yerini alır... Efsanelerin değil, masalların tanrı mitleriyle ortak

yönleri vardır; başkalaşimleri çoktur ve genellikle onlar da sahneye hayvanların çıkmasına izin verirler ve böylece onlar da eski hayvan eposuna girerler. Tanrılar bütün mitolojinin çekirdeğini oluştururlar.”⁴⁴

Bunlar hiç bir şekilde kesin tanımlar değiller, fakat *Deutsche Mythologie* (1835) tamamen mitlerle ilgilenir. *Deutsche Sagen* (1816-1818) efsanelerden bir derlemedir ve *Kinder-und Hausmärchen* (1812-1815) masallardan bir derlemedir. Bir kişinin Grimm kardeşlerin bu üç kategoriye burada verilen tanımlara ne kadar yakın bir şekilde ayırt ettiklerini anlayabilmesi için bu üç eserin içeriklerine bakması yeterlidir.

Burada şaşırtıcı olan şey daha sonraki halk bilimcilerin yeni tanımlar ve ayrımlar kullanarak, Grimm kardeşlerin açık bir şekilde ayırdığı- masal, efsane ve mitin anlamlarını bozan yeni tanımlardır. Eğer şimdi insani bilimcilerle, sosyal bilimciler arasında bir anlaşma temeline ulaşmak için Thoms'un asıl halk bilimi ve halk bilgisi (folklor) tanımına dönmenin zamanıysa, halk bilgisi anlayışının temeli için de Grimm kardeşlerin kategorilerine dönmenin zamandır.

Başlangıçta da değindiğim gibi, bu makale mit, efsane ve masal terimlerinin kullanımları konusunda halk bilimcilerin fikir birliğine ulaşmalarını sağlamadığı sürece hiç bir katkı sağlamayacaktır. Belki herhangi bir sınıflandırma sisteminin ya da sabit tanımların halk bilimindeki ticarî girişimciler ve çeşitli amatörler tarafından takip edilmesini beklemek aşırı umutlu olmak anlamına geliyor, ama en azından insanî bilimler ve sosyal bilimlerdeki profesyonel halk bilimciler bazı uzlaşmalara varabilmeliler.

NOTLAR

1 Bu makalenin bir bölümü Amerikan Folklor Topluluğu'nun Aralık 1963'te Detroit'te yaptığı toplantılarda sunulmuştur; karşılaştırma "Uluslar arası Amerikancılar (Americanists) Kongresi"nde Ağustos 1964'te okunmuştur. Burada, bu toplantılardaki tartışmalardan ve de orijinal taslağı okuyan Archer Taylor, Alan Dundes, John Greenway ve diğerlerinin yorumlarından yararlanılmıştır. Ayrıca İspanya'daki toplantılara katılmama olanak sağlayan Wenner-Gren Vakfı'na Antropoloji Araştırmaları için teşekkür etmek istiyorum.

2 Bilemeceler için benzer bir tanımlama teşebbüsü için bkz. Robert A. Georges ve Alan Dundes, "Toward a Structural Definition of the Riddles," (Bilemecenin Yapısal Tanımına Doğru) *Amerikan Folklore* 76 (1963), 111-18.

3 Ralph Steele Boggs, "Folklor Classification" (Folklor Sınıflandırması), *Southern Folklor Quarterly* 13 (1949), 166; tekrar basım *Folklor Americas* 8 (1948), 6.

4 Kenneth ve Mary Clarke, *Introducing Folklore* (Folkloru Tanıtmak) New York, 1963.

5 C. W. V. Sydow'da tekrar basım, *Selected Papers on Folklore* (Folklor Hakkında Seçilmiş Yazılar) Copenhagen, 1948. ss. 60-68 başlık "The Categories of Prose Tradition" (Düzyazı Geleneğinin Kategorileri) şeklinde çevrilmiştir.

6 C. W. V. Sydow, *Selected Papers* (Seçilmiş Yazılar), s. 60-68. Masal, mit ve efsanenin alt türlerinin çeşitli tanımlarını göz önüne almak bu yazının kapsamının çok ötesindedir; fakat ben Von Sydow'ın "her iki adım da eş zamanlı atılmalıdır" iddiasını, ya da "Grimm kardeşlerin yaptığı masal ve efsane arasındaki ayırım, bilimsel olarak tatminkar değildir" iddiasını kanıtladığımı sanmıyorum.

7 Benim fikrimce, oldukça ufak bir gruba özgü ve kutsal olan soy köklerinin Afrika anlatıları efsanesidir. Benzer bir şekilde, Avrupalı azizlerin efsaneleri de kutsaldır.

8 İzlenecek basamakları ikinci tabloda ayrıntılarıyla açıkladığı için ve önerileri için meslektaşım Alan Dundes'e minnettarım.

9 Franz Boas. General Antropoloji (*Genel Antropoloji*) Boston, 1938. s. 609

10 Franz Boas. "Mythology and Folk-Tales of the North American Indians", (Güney Amerika Kızılderililerinin Mitolojisi ve Masalları) *Amerikan Folklore*. New York, 1948. s. 454.

11 Franz Boas. *Race, Language and Culture* (Irk, Dil ve Kültür), s. 454-55.

12 Bronislaw Malinowski. *Myth in Primitive Psychology* (İlkel Psikolojide Mit) New York, 1926; tekrar basım B. Malinowski *Magic, Science and Religion and Other Essays* (Büyü, Bilim ve Din ve Diğer Makaleler) New York, 1954. s.101-7.

13 Martha W. Beckwith. *Folklore in America: Its scope and Method* (Amerika'da Folklor: Kapsamı ve Metodu) Poughkeepsie, N.Y., 1931. s.30.

- 14 Frank J. Essene. "Eskimo Mythology" (Eskimo Mitolojisi), *Societies Around the World* (Dünyadaki Topluluklar)ed. Irwin T. Sanders cilt. 1 (New York, 1953) s. 154.
- 15 Margaret Lantis. "Nunivak Eskimo Personality as Revealed in the Mythology" (Mitolojide Açığa Çıkan Nunivak Eskimolarının Kişiliği) *Anthropological Papers of the University of Alaska* 2, no. 1 (1953), 158-59.
- 16 E. Jacottet. "Etudes sur les langues du Haut-Zambeze", *Bulletin de correspondance africaine, Publications de l'Ecole des Lettres d'Adger* 16, no. 2 (1899)ii. iii. 16, no. 3 (1901), iv.
- 17 Martha Beckwith. *Hawaiian Mythology* (Hawai Mitolojisi) New Haven, 1940. s.1
- 18 M, Beckwith, *Hawaiian Mythology*, s.30.
- 19 Elsie Clews Parsons. *Kiowa Tales* (Kiowa Anlatıları). Amerikan Folklor Topluluğu Raporları (inceleme yazıları) no.22 (1929) s. xvii-xviii.
- 20 Monique de Lestrang. *Contes et legendes des Fulakunda du Badyar*, Études Guinéennes no. 7 (1951) s.6-7.
- 21 D. C. Simmons. "Specimens of Efik Folklore" (Efik Halk Bilgisi Örnekleri) *Folklore* 66 (1955), 417-18.
- 22 William Bascom. "The Relation of Yoruba Folklore to Divining" (Yoruba Halk Bilgisinin Kehanette Bulunmayla İlişkisi) *American Folklore* 56 (1943), 129.
- 23 Melville J.; Frances S. Herskovits. *Dahomean Narrative*, (Dahomean Anlatısı) Güneybatı Üniversitesi Afrika Çalışmaları no. 1 (Exanston, Ill, 1958) s. 14-16.
- 24 Herskovits and Herskovits. *Dahomean Narrative*, s.16.
- 25 J. Berry. *Spoken Art in West Africa* (Batı Afrika'da Sözlü Sanat) Londra, 1961. s. 6-7.
- 26 William H. Davenport. "Marshallese Folklore Types" (Marshalliler'in Halk Bilgisi Türleri) *American Folklore*, 66 (1953), 221-30.
- 27 Roy Franklin Barton. *The Mythology of the Ifugaos*, (Ifugaolar'ın Mitolojisi) Amerikan Folklor Topluluğunun Denemeleri no.46 (1955), s.3-4.
- 28 Heli Chatelain. *Folk-Tales of Angola*, (Angola Masalları) Amerikan Folklor Topluluğunun Denemeleri no.1 (1894), s.20-21.
- 29 R. S. Rattray. *Akan-Ashanti Folk-Tales* (Akan-Ashanti Masalları) Oxford, 1930. ss. xi, xiii, 15,49.
- 30 Paul Radin. *The Culture of Winnebago: As Described by Themselves*, (Winnebago Kültürü: Kendilerinin Tanımlarıyla), İndiana Üniversitesi Dilbilim ve Antropoloji Yayınları, Amerikan Dilbilimi Uluslar Arası Dergisi'nde rapor 2, 15. cilde ek, no.1 (1949) s.76; *Winnebago Hero Cycles: A study in Aboriginal Literature*, (Winnebago Kahraman Dairesi), İndiana Üniversitesi Dilbilim ve Antropoloji Yayınları, Amerikan Dilbilimi Uluslar arası Dergisi'nde rapor 1, 14. cilde ek, no.3 (1948) s.11-12; "Literary Aspects of Winnebago Mythology" (Winnebago Mitolojisi'nin Edebi Yönleri) *American Folklore* 39 (1926). 18-52.
- 31 Robert H. Lowie. *The Crow Indians* (Karga Kızılderililer) New York, 1935. s. 111.
- 32 Robert H. Lowie. "The Oral Literature of the Crow Indians" (Crow Kızılderililerin Sözlü Edebiyatı) *American Folklore* 72 (1959), 97-98.
- 33 Ruth Benedict. *Zuni Mythology* (Zuni Mitolojisi), Kolombiya Üniversitesi Antropolojiye Katkıları no. 21, cilt. 1; New York, 1935. s. xxx.
- 34 Ake Hultkrantz. "Religious Aspects of the Wind River Shoshoni Folk Literature" (Rüzgar Nehri Shoshoni Halk Edebiyatı'nın Dini Yönleri), *Culture in History: Essays in Honour of Paul Radin*, (Tarihte Kültür: Paul Radin'in Onuruna Denemeler) editör Stanley Diamond; New York, 1960. ss. 552-69.
- 35 "Mesela güney Ojibwa'nın hiçbir şekilde kurmaca kategorisi yok; bütün kutsal anlatıların ve masalların doğru olduğuna inanılıyor. Sonuç olarak, bu toplumda yaratıcı kurmaca sanatı ve bunun yaratılması için bir dürtü yok." A. I. Hallowell. "Myth, Culture and Personality". (Mit, Kültür ve Kişilik) *Amerikan Antropolojist*.
- 36 Herbert Halpert. "The Folktale: A Symposium. 3 Problems and Projects in American-English Folktale", (Masal: Bir Sempozyum. Amerikan-İngiliz Masalında 3 Problem ve Projeler) *American Folklore* 70 (1957), 61.
- 37 Janet Ruth Bacon. *The Voyage of the Argonauts* (Argonların Seferi) Londra, 1925. s.3-5
- 38 Sir James George Frazer. *Apollodorus*; Londra, 1921. s.xxvii-xxxi.
- 39 Jane Ellen Harrison. *Themis* .Cambridge, 1912. s.330.
- 40 George Laurence Gomme, *Folklore as an Historical Science* (Tarihsel Bilim Olarak Folklor) London, 1908. s. 129.
- 41 Gomme. *Folklore*. s.149.
- 42 Erich Bethe. *Märchen, Sage, Mythos* (Masal, Efsane, Mit) Leipzig. s.6
- 43 Bethe. *Märchen*. s.117.
- 44 "Peri masalı yerine "masal" "mitus" yerine de "mit" in kullanımı dışında, buradaki çeviride Stallybrass'a sadık kalınmıştır. Bakınız Jacob Grimm, *Tentome Mythology* notları ve ekleriyle birlikte çeviri dördüncü basımdan James Steven Stallybrus tarafından yapılmıştır, cilt. 3 (Londra, 1882-83) s. xvi-xvii. *Mythen ve Mythos Mythologie*'den daha az sıklıkla kullanılmaktadır, çünkü Grimm, mitlerin parçaları halindeki kalıntılarıyla mitolojiyi yeniden düzenlemeye çalışıyordu.